

ORDFÖRKLARINGAR

Många fackuttryck och förkortningar som används i miljöprogrammet förklaras direkt i texten. I allmänhet återfinns dock förklaringen bara på ett ställe. Ett antal uttryck och förkortningar som inte förklaras i texten har samlats i alfabetisk ordning i denna ordlista.

- **Anrikning.** Halten av ett ämne ökar ju högre upp i näringskedjan man kommer.
- **AOT40.** EU:s norm för ozon i omgivningsluften till skydd för vegetationen. Normen anger en gräns för vegetationens exponering för höga halter ($>80 \mu\text{g}/\text{m}^3$) kl. 8 - 20 under växtperioden maj - juli och uttrycks i sorten $\mu\text{g}/\text{m}^3 \times \text{timmar}$ (medelvärde av halten gånger antal timmar). Normvärdet är satt till $18\,000 \mu\text{g}/\text{m}^3 \times \text{timmar}$ och är ett medelvärde över fem år. På lång sikt ska gränsen $6\,000 \mu\text{g}/\text{m}^3 \times \text{timmar}$ klaras.
- **ArtArken.** Stockholms stads artdataarkiv. I en databas registreras observationer av en mängd däggdjur, groddjur, kräldjur, växter, svampar, häckande fåglar och allsköns småkryp som är med på ArtDatabankens rödlista över hotade arter i Sverige.
- **Barriäreffekter.** Innebär från ekologisk synvinkel vanligen ett fysiskt hinder som innebär att växter och/eller djur förhindras att söka vila, föda, reproduktionslokaler och att fortleva i livskraftiga populationer.
- **Bekämpningsmedel.** Används mot olika slag av skadegörare. Indelas i bl.a. följande grupper: herbicider (mot växter), insekticider mot insekter, fungicider mot svampar (mögel), rodenticider mot gnagare. De tre sistnämnda sammanfattas under begreppet pesticider.
- **Bens(a)pyren.** Se PAH, polycykliska aromatiska kolväten.
- **Bensen.** Ett aromatiskt kolväte och anses vara det mest hälsofarliga, enskilda kolvätet i bensen och avgaser. Anrikas i vattenlevande organismer. Ger allvarliga nervskador och är cancerframkallande. Bensen bidrar även till bildning av marknära ozon.
- **Bioackumulerande.** Kemiska ämnen som lagras upp i feta vävnader hos djur och människor vilket innebär att halten av ett ämne ökar ju högre upp i näringskedjan man kommer.
- **BOA.** Bruksarea i lägenheter helt eller delvis ovan mark inrättad för boende.
- **Bromerade flamskyddsmedel.** Kemiska föreningar som innehåller brom. Används som brandskydd i framförallt elektronisk utrustning, byggmaterial och textilier. De är långlivade miljögifter som tas upp av levande vävnader där de lagras upp i kroppen.
- **Buffring.** Reaktionsförlopp som stegvis stabiliserar en viss surhetsgrad (pH) i en vattenlösning.
- **Buller.** Önskat ljud. Samhällsbuller kan delas in i buller från:
 - verksamheter*, t.ex. musikbuller från restauranger, *installationer*, t.ex. ventilationssystem, kylanläggningar och hissar.
 - trafikbuller* från väg-, spår-, båt- och flygtrafik.
 - grannstörning*, bristande ljudisolering mellan boende och bruk av bostaden
 - höga ljudnivåer*, i offentliga lokaler och utomhus, t ex biografer och konserter.
- **Cancerogen.** Cancerframkallande.
- **CFC.** Se freoner
- **CMR.** Förkortning för cancerogena, mutagena eller reproduktionsstörande ämnen
- **Dagvatten.** Nederbördsvatten (regn- och smältvatten), som ytligt avrinner från gårdar, tomter, gator, vägar, taktäckta ytor och dylikt. Avleds i dike, separat ledning eller tillsammans med avloppsvatten i kombinerat system.
- **dB (decibel).** Måttenhet för ljudstyrka. Människans känslighet för ljud varierar med tonfrekvensen och standardiserade metoder för ljudmätning har tagits fram, som tar hänsyn till detta.
- **DEHP.** Tillhör ämnesgruppen ftalater. Ftalater kan vara hormonstörande och allergiframkallande och som förekommer både som mjukgörare i plast och som doftbärare i kosmetiska produkter.
- **Demeter.** Svenska Demeterförbundet är en kontrollorganisation för Biodynamisk odling i Sverige. Den kontrollerar och auktoriserar växtodling, djurhållning, slakterier, butiker, förädlare, grossister och importörer.
- **Deposition.** (Om avfall) Deponering förvaring, uppläggning på tipp m.m. (Om deposition av luftföroreningar). Nedfall av luftföroreningar till mark och vegetation.
- **Dikväveoxid.** Se lustgas
- **Dos.** Produkten av halt och expositionens varaktighet.
- **Dos-effektsamband.** Sambandet mellan dosens storlek och graden av effekt hos enskilda individer.
- **Ekologi.** Vetenskapen om sambandet mellan organismerna och deras omgivning.
- **Ekologiska livsmedel.** Livsmedel som är märkta med KRAV, EU:s jordbruksmärke, MSC eller Demeter eller uppfyller motsvarande krav
- **Ekvivalent ljudnivå.** Ekvivalentnivå (Leq). Ett slags medelvärde av buller som varierar.
- **Emission.** Utsläpp av föroreningar i form av ämnen, energi eller buller.
- **EU:s avfallshierarki.** Avfallet behandlas enligt följande prioriteringsordning, 1. Minskning av

- mängd och farlighet, 2. Återanvändning, 3. Materialåtervinning, 4. Energiutvinning, 5. Deponeering.
- **EU:s jordbruksmärke.** Europeiska kommissionen en logotyp som får användas frivilligt av producenter vars system och produkter anses uppfylla bestämmelserna i EU-förordningarna.
 - **Exploatering.** Ianspråktagande, utnyttjande t.ex. av någon naturresurs.
 - **Farligt avfall.** Avfall som är skadligt för miljön och måste omhändertas på speciellt sätt t.ex. spillolja, lösningsmedel, fotokemikalier, färgrester, batterier, lysrör, läkemedelsrester, hushållsapparater och impregnerat virke.
 - **FBN.** Flygbullernivå (ekvivalentnivå). Mått på ljudnivå från flygtrafik, viktad för olika tider på dygnet. Enheten är dB(A).
 - **Fjärrkyla.** En central anläggning tillgodoser flera fastigheters kylbehov. Fjärrkyla ersätter oftast användningen av freoner i flera mindre kylanläggningar.
 - **Fjärrvärme.** Värme i form av hetvatten, använt för uppvärmning och varmvattenförsörjning av fastigheter. Fjärrvärme produceras i värmeverk.
 - **Flyktiga kolväten.** Gasformiga ämnen som utgör föreningar mellan kol och väte, t. ex. bensen, toluen.
 - **Formaldehyd.** Den enklaste aldehyden (kemisk formel: HCHO). Vattenlösningen av formaldehyd kallas formalin. Ämnet är giftigt, allergiframkallande och cancerogent.
 - **Fosfat.** Fosforförening (närsalt) som bidrar till övergödning av sjöar. Ingår i handelsgödsel.
 - **Fosfor.** Grundämne som alla organismer behöver.
 - **Fossila bränslen.** Kol, olja och naturgas, d. v. s. bränslen som bildats av organiskt material under äldre geologiska perioder. Även torv kan räknas till de fossila bränslena. Vid förbränning av fossila bränslen tillförs atmosfären koldioxid som inte ingår i det naturliga kretsloppet utan ökar koldioxidhalten i lufthavet och driver på växthuseffekten.
 - **Freoner.** Allmänt vedertaget samlingsnamn för vissa kolväten med innehåll av klor och/eller fluor (bl.a. diklordifluormetan och diklortetrafluoretan), antingen var för sig eller i olika blandningar med varandra. Benämns också CFC, HCFC eller HFC.
 - **Friställningsåtgärd.** Avlägsnade av konkurrerande vegetation kring ett värdefullt träd.
 - **FSC.** Forest Stewardship Council ska uppmuntra till ett miljöanpassat, samhällsnyttigt och ekonomiskt livskraftigt bruk av världens skogar. FSC erbjuder regler för certifiering och märkningssystem av ansvarsfullt skogsbruk och produkter från skogen
 - **Försurning.** Sänkning av pH i sjöar, vattendrag, grundvatten och mark.
 - **Föryngringsåtgärd.** Ge plats för en ny generation ädellövträd oftast att genom att ta bort gran.
 - **Gränsvärde.** Värde som ej får överskridas.
 - **Habitat.** Naturtyp och/eller livsmiljö för olika arter.
 - **Halogener.** Sammanfattande namn för huvudsakligen grundämnena fluor, klor, brom och jod.
 - **Halogenerad.** Betecknar att en kemisk förening innehåller halogener t.ex. fluor, klor, brom eller jod.
 - **Haloner.** En typ bromerade klorfluorföreningar som används som brandsläckningsmedel.
 - **HA-oljor.** Högaromatiska oljor som kan ingå upp till 20% i gummiblandningen i däck. De innehåller bl.a. höga halter polycykliska aromatiska föreningar. Oljorna är cancerogena och ackumuleras i biologiskt material.
 - **HCFC.** Se freoner
 - **HFC.** Se freoner
 - **ICLEI.** (The International Council for Local Environmental Initiatives) är en internationell samarbetsorganisation för miljöfrågor mellan olika städer.
 - **IMM.** Institutet för miljömedicin.
 - **Katalysator.** Ett ämne som påverkar en kemisk reaktions hastighet utan att själv förbrukas.
 - **Kemikalier.** I begreppet ingår oftast kemiska grundämnen, t.ex. natrium (Na), och kemiska föreningar, t.ex. natriumklorid (NaCl).
 - **Koldioxid** (ej att förväxla med koloxid). Gas som i förindustriell tid normalt förekom i luften i en halt runt 280 ppm. Idag är halten cirka 370 ppm och koldioxiden är starkt bidragande till växthuseffekten.
 - **Koloxid, kolmonoxid.** Lukt- och färglös gas, som bildas under förbränning vid otillräcklig lufttillförsel. Koloxid binds vid hemoglobinet i blodet. Därigenom minskar blodets syretransporterande förmåga.
 - **Koltetraklorid.** Hälso- och miljöfarlig förening som består av kol och klor.
 - **Kolväten.** Kemiska föreningar som mest består av grundämnena kol och väte. Indelas i alifatiska och cykliska (ringslutna). Till de senare hör aromatiska kolväten t.ex. bensen, toluen, xylen och styren. Till polycykliska (se PAH) aromatiska kolväten hör t.ex. bens(a)pyren.
 - **KRAV.** Miljömärkning av livsmedel och andra jordbruksprodukter. Omfattar hela kedjan från råvaruproduktion till konsument.
 - **Kväveoxider.** Bildas vid förbränning med hjälp av luftens syre och kväve. Är verksamma vid uppkomst av fotokemisk smog. Ett samlingsbegrepp för kvävemoxid och kvävedioxid. Bildas vid all förbränning. Kväveoxider kommer framför allt från trafik och energiproduktion. Kvävedioxid kan påverka lungfunktionen hos känsliga personer. Kväveoxiderna bidrar till försurning och övergödning av mark och vatten.
 - **L_{eq}.** ((Loudness Equivalent Measurement). Ekvivalent kontinuerlig ljudnivå. Ett mått på den genomsnittliga över en viss tid.

- **Ljudnivå.** Hörselanpassat mått som är anpassat till örats sämre känslighet för låga och mycket höga frekvenser. De mest använda avvägningsfiltren är A- och C-filtren.
- **LOA.** Bruksarea för utrymmen inrättade för annat ändamål än boende eller sidofunktioner till boende eller för byggnadens drift eller allmänna kommunikationer.
- **Lustgas (dikväveoxid).** Bildas vid all förbränning. Viktiga källor är energiproduktionen och biltrafiken, speciellt katalysatorbilarna. Lustgas bidrar till växthuseffekten och i någon mån även till uttunnningen av ozonskiktet.
- **Lågrisknivå.** Medicinskt grundade riktvärden som har tagits fram av Institutet för miljömedicin (IMM). Dessa omfattar bl.a. bensen, xylener, toluen och bens(a)pyren. Lågrisknivån för bensen och bens(a)pyren anger den halt som teoretiskt kan ge upphov till ett cancerfall per 100 000 invånare och livstid.
- **Lösningsmedel.** Den sammanfattande benämningen på ämnen i vilka andra ämnen kan lösas. Organiska lösningsmedel kan lösa upp olja, fett och andra vattenolösliga ämnen.
- **Metan.** En växthusgas.
- **Mikro.** 1) liten, 2) prefix i sammansatta måttenheter med betydelsen "en miljondels", t.ex. mikrometer = en miljondels meter.
- **µg (mikrogram)** = 10^{-6} g = 1 miljondels gram.
- **µg/m³ x timmar.** Medelvärde av halten gånger antal timmar. Se även AOT40.
- **µm (mikrometer)** = 10^{-6} m = 1 miljondels meter.
- **µT (mikrotesla).** Måttenhet för magnetisk flödestäthet.
- **Miljöbränsle.** Förnybara drivmedel.
- **Miljöfordon.** Stockholms definition av miljöbil berör bilar med en totalvikt under 3 500 kg och omfattar:
 - Elbilar av alla årgångar,
 - Hybridbilar som drivs på bensen/el fr o m årsmodell 2000.
 Bilar godkända i miljöklass 2005 och är av typen:
 - Bilar som till övervägande del drivs med biogas.
 - Bränsleflexibla bilar drivna till övervägande del med bioalkohol (t ex E85).
- **Miljö kvalitetsnormer.** Bindande nationella föreskrifter som baseras på direktiv och gränsvärden från Europeiska Unionen. Normvärden ska spegla den lägsta godtagbara miljö kvaliteten som mänskliga och miljö tål enligt befintligt vetenskapligt underlag. En miljö kvalitetsnorm ska klaras snarast möjligt, dock senast vid en för varje ämne angiven tidpunkt.
- **Mjukgörare.** Tillsätts till plaster, t.ex. PVC, vilket gör dem mjukare och flexiblare. Mjukgörare tillsätts också till färger, lacker, golvvax m.m.
- **MSC.** En oberoende, global, icke-vinstgivande organisation som startats för att finna en lösning på problemet med överfiskning. MSC har utveckla en miljöstandard för uthålligt och välskött fiske.
- **Organiskt material.** Material som ingår eller har ingått i levande organismer. Innehåller alltid kol.
- **OVK.** Obligatorisk ventilationskontroll. Enligt Förordningen om funktionskontroll av ventilationssystem ska ventilationssystemen kontrolleras av en OVK-kontrollant innan en byggnad tas i drift och vid vissa återkommande intervaller.
- **Oxid.** Kemisk förening, som innehåller syre.
- **Ozon.** Gas som kan bildas ur syret i luften bl.a. genom att luften utsätts för ultraviolett strålning eller elektriska urladdningar (kemisk formel: O₃).
- **PAH.** (Polycykliska aromatiska kolväten). Grupp av kemiska ämnen. En av de mera undersökta föreningarna är Bens(a)pyren (3,4-benspyren), som bl.a. förekommer i sot, tjära, bäck, kreosot och olja och bildas vid ofullständig förbränning.
- **Partiklar.** Finns i luften och har till stor del bildats genom mekaniska processer och förbränningsprocesser. Partiklar kan vara bärare av farliga ämnen, t.ex. polycykliska aromatiska kolväten.
- **PBDE.** Polybromerade difenyletrar är en grupp av ämnen som används som flamskyddsmedel. De är stabila och långlivade och anrikas i naturen istället för att brytas ner. De kan orsaka levertumörer, störa fortplantning, påverka hormoner i sköldkörteln med mera.
- **PBT.** (Persistens, Bioackumulation, Toxicitet). Långlivade, bioackumulerande och toxiska ämnen
- **PCB.** Polyklorerade bifenyler, en grupp klorerade aromatiska kolväten.
- **Percentil.** Anger hur många procent av antalet mätvärden som understiger en viss halt. Till exempel betyder 98-percentilen att 98 procent av antalet mätvärden är lägre än det halvtvärde som anges.
- **Persistens.** Ett ämnes motståndskraft mot nedbrytning. Persistensen tillmäts stor betydelse med bl.a. avseende på kemiska bekämpningsmedel, då deras inverkan på omgivande miljö och deras varaktighet i naturen bedöms.
- **pH.** Anger surhetsgrad i skalan 0 - 14. Se även försurning.
- **PM₁₀.** Partiklar med en aerodynamisk diameter som är mindre än 10 mikrometer.
- **PPM.** Parts per million, miljondelar.
- **Producentansvar.** Enligt kretsloppspropositionen från 1993 är det producentens ansvar att ta hand om en uttjänt vara eller förpackning.
- **Radon.** Radioaktiv ädelgas som bildas vid sönderfall av radium och som finns mer eller mindre i berggrunden. Halveringstiden är drygt 3,8 dygn.
- **Radongashalt.** Mängden radongas per volymenhet luft, mäts i enheten Bq/m³.
- **Radondotterhalt.** Mängden radondöttrar per volymenhet luft, mäts i enheten Bq/m³ (tidigare använt som gränsvärde).

- **Radondöttrar.** Radon sönderfaller till radioaktiva radondöttrar. Dessa är kortlivade och har en halveringstid upp till 27 minuter.
- **Riktvärde.** Värde som ej bör överskridas.
- **Rötning.** Nedbrytning av organiskt material i syrefri miljö. I processen bildas biogas.
- **Sediment.** Avlagring, t.ex. jord eller bottenslam.
- **SCB.** Statistiska centralbyrån.
- **SISAB.** Skolfastigheter i Stockholm AB. Ett kommunalt bolag som äger och förvaltar 175 av stadens grund- och gymnasieskolor samt 380 av Stockholms förskolor.
- **SLK.** Stadsledningskontoret.
- **SLOW.** Tidskonstant vid ljudmätning (ställs in på mätinstrumentet). Vid ljudmätningar är maximalnivån beroende av mätinstrumentets tidsvägning (hur fort instrumentet reagerar på ljudet). Tre standardiserade tidsvägningar förekommer: FAST, SLOW, IMPULSE. Tidskonstanterna är 125 millisekunder (F), 1000 ms (S), 35 ms (I). För trafikbuller används både FAST och SLOW.
- **Sociotopkarta.** Visar var det finns sociala och kulturella värden i stadens friytor. Sociotopkartan är ett planeringsunderlag som kan användas i stadens fysiska planering (översikts- och områdesplanering samt detaljplaneringens programskede).
- **Sot.** Svärtande partiklar. De viktigaste källorna är fordonstrafiken och energiproduktionen. Se även partiklar.
- **Stomljud.** Vibrationer som sprids via byggnadskonstruktionen och orsakar hörbart ljud inomhus.
- **Substitutionsprincipen.** Se utbytesprincipen.
- **Svaveldioxid.** Kemisk förening mellan svavel och syre. Bildas och avges till atmosfären vid förbränning av fossila svavelhaltiga bränslen.
- **Tersband.** Ett ljuds frekvensspektrum beskriver ljudnivåns fördelning på olika frekvenser. Frekvensspektrat kan bestämmas med oktavbandsanalys, varje frekvensband är då en oktav bred. Med tersband menas en tredjedels oktav, som kan användas då man vill ha mer detaljerad information.
- **TCO-märkning.** En oberoende miljö- och kvalitetsmärkning för kontorsutrustning.
- **Toluen.** (Metylbensen), En färglös vätska med lukt påminnande om bensens. Används bl.a. som lösningsmedel i lacker, färger och plaster. Toluen ingår även i motorbensin.
- **Toxikologi.** Läran om gifter. Andra termer i detta sammanhang är: toxicitet (giftighetsgrad), toxisk (giftig), toxin (naturligt producerat gift).
- **1-1-1-triklorethan.** Klorerad kolväteförening som angriper ozonskiktet. Förekommer i en mängd produkter bl.a. avfettningsmedel, färger, rengöringsmedel, korrekturlack, färgborttagningsmedel och impregneringsmedel. Förbjöds 1 januari 1995.
- **Triclosan.** Ett bakteriedödande medel. Bioackumulerbart och giftigt för vattenlevande organismer. Kan framkalla allergier hos människor. Förekommer i tandkräm, deodoranter, tvål, fot-spray, munvatten och andra hygienartiklar. Tillsetts även i vissa plastskärbrädor, rengörings-svampar och i sportkläder.
- **Ts.** Torrsubstans. Avvattnat material.
- **Tungmetall.** Metalliska grundämnen med högt atomnummer t.ex. kadmium, vanadin, kvicksilver och bly. Till tungmetallerna hör biologiskt nödvändiga grundämnen såväl som grundämnen som kan ge giftverkan i mycket små koncentrationer. För att avgränsa begreppet brukar man ange att tungmetaller har en täthet över 3,5 g/cm³.
- **TVOC.** Totala mängden av flyktiga organiska ämnen.
- **Ultraviolettt strålning/ljus.** UV-strålning. Kortvågig, och därmed energirik strålning, våglängd $10^{-400} \times 10^{-9}$ m. Finns i solljuset, men atmosfären fångar upp huvuddelen. Har större kemiska och fotoelektriska verkningar än det synliga ljuset.
- **Utbytesprincipen.** (eller substitutionsprincipen). Regleras i lagen om kemiska produkter. Substitutionsprincipen innebär att skadliga kemiska produkter ska bytas ut mot mindre skadliga om sådana finns. Man ska alltid välja den minst farliga kemiska produkten för ett visst användningsområde.
- **Utsläpp.** Se emission.
- **Vegetation.** Växtbestånd, växtlighet.
- **VOC.** (Volatile Organic Compounds). Flyktiga organiska ämnen. Gasformiga ämnen som förutom kol och väte kan innehålla syre, svavel, kväve etc.
- **Växthusgaser.** Gaser som påverkar jordens värmebalans med rymden och ger upphov till växthuseffekt, t.ex. koldioxid, metan, dikväveoxid, ozon och freoner.